

ВПЛИВ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ЕВОЛЮЦІЮ ВІДНОСИН ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

©2021 МИТРОФАНОВА А. С.

УДК 330.342.146
JEL: H82; N10; P20

Митрофанова А. С. Вплив ринкової трансформації економіки на еволюцію відносин державної власності в Україні

Сьогодні роль державної власності в економічних системах продиктована її вирішальним значенням як реального базису для виконання державою своїх соціально-економічних функцій. Метою роботи є проаналізувати, яким чином соціально-економічні особливості періоду ринкового реформування економіки України у 1990-х рр. визначили шлях еволюції відносин державної власності від минулого до сьогодення. У роботі надано авторське визначення категорії «державна власність» як одного із системоутворюючих елементів економічної системи, який являє собою сукупність відносин щодо володіння, використання та розпорядження засобами та результатами виробництва, які забезпечують ефективне виконання державою своїх суспільних функцій. Наведено теоретико-правове підґрунтя функціонування державної власності в Україні. Проаналізовано характерні риси та проблеми трансформаційного періоду розвитку економіки України; розкрито причини, протиріччя та наслідки трансформаційної кризи; розглянуто хід та особливості реформування відносин державної власності в Україні за таких умов. У статті надано характеристику сучасного етапу розвитку державної власності в Україні; розкрито сучасні тенденції обсягу та структури корпоративних прав держави за видами господарських товариств і за розміром державної частки. Також охарактеризовано сучасні тенденції приватизації в Україні (суперечливий вплив нової законодавчої бази; порушення фіскальної функції приватизації; розгортання малої приватизації перевищує зрушення у великій приватизації) та проблеми розвитку державної власності в економіці України в цілому (серед них: суперечливий характер приватизації; низька ефективність управління державною власністю; труднощі державних підприємств як господарських одиниць; розмивання прав власності; протиріччя у сфері «власності-влади»). Перспективним напрямом подальших досліджень у цій сфері є більш детальний аналіз соціально-економічної ефективності управління державною власністю.

Ключові слова: відносини державної власності, корпоративні права держави, Фонд державного майна України, ринкова трансформація.

Табл.: 5. **Бібл.:** 20.

Митрофанова Анастасія Сергіївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри загальної економічної теорії, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (вул. Кирпичова, 2, Харків, 61002, Україна)

E-mail: Anastasiia.Mytrofanova@khp.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5427-8927>

UDC 330.342.146
JEL: H82; N10; P20

Mytrofanova A. S. The Impact of Market Transformation of the Economy on the Evolution of the State-Owned Property Relations in Ukraine

Today, the role of the State-owned property in economic systems is dictated by its decisive importance as a real basis for the State to perform its socioeconomic functions. The purpose of the publication is to analyze how the socioeconomic features of the period of market reforming the Ukrainian economy in the 1990s have determined the way of evolution of the State-owned property relations from the past to the present. The publication provides an author's own definition of the category of «the State-owned property» as one of the system-forming elements of the economic system, which represents a set of relations regarding the possession, use and disposal of means and production results that ensure the effective implementation of the social functions on the part of the State. The theoretical and legal basis of the State-owned property functioning in Ukraine is provided. The characteristic features and problems of the transformation period of economic development of Ukraine are analyzed; the causes, contradictions and consequences of the transformation crisis are disclosed; the progress and features of reforming the State-owned property relations in Ukraine under the indicated conditions are considered. The article provides a characterization of the current stage of development of the State-owned property in Ukraine; the current tendencies in the volume and structure of corporate rights of the State by types of economic societies and the size of the State share are presented. The current tendencies of privatization in Ukraine (the contradictory influence of the new legislative framework; violation of the fiscal function of privatization; deployment of small privatization exceeds the shift in large-scale privatization) and the problems of the State-owned property development in the economy of Ukraine in general are also characterized (among them: controversial nature of privatization; low efficiency of the State-owned property management; difficulties of the State-owned enterprises as economic units; ermine of property rights; contradictions in the field of «property-power»). A perspective direction of further research in this area is a more detailed analysis of the socioeconomic efficiency of the State-owned property management.

Keywords: relations of the State-owned property, corporate rights of the State, the State Property Fund of Ukraine, market transformation.

Tabl.: 5. **Bibl.:** 20.

Mytrofanova Anastasiia S. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of General Economic Theory, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute» (2 Kyrpychova Str., Kharkiv, 61002, Ukraine)

E-mail: Anastasiia.Mytrofanova@khp.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5427-8927>

Місце державної власності в економічних системах сьогодення передусім обумовлене її визначальним значенням як реального базису для виконання державою своїх соціально-

економічних функцій. В умовах загострення пандемії COVID-19 особливо важливими стають функції держави, пов'язані з антикризовим регулюванням економіки, соціальним захистом економічно слабких

верств населення, підтримкою соціально навантажених галузей – охорони здоров'я, освіти, соціальної роботи. У нашій країні, яка за останні тридцять років пройшла непростий шлях оформлення політичної та економічної незалежності, функції держави мають свої особливості, оскільки саме від виваженої державної соціально-економічної політики залежав успіх виходу з трансформаційної кризи, а також з подальших криз (2008–2009 рр., 2014–2015 рр.). Крім того, внаслідок процесів роздержавлення та приватизації неоднозначним для нашої країни залишається питання обсягу державного сектора і державної власності та їх перспектив.

Еволюція відносин державної власності в Україні є складною та багатогранною проблемою, що зачіпає багато взаємопов'язаних питань, яким присвячено значний масив наукових праць дослідників. Так, труднощі трансформаційного періоду досліджувались у працях Е. Лортикяна [6], М. Сіроштана [14; 15]. Приватизаційні процеси та їх протиріччя у трансформаційній економіці аналізуються у працях В. Грицькової [2], О. Попова [2; 11], М. Хохлова [16], В. Черковця [1]. Дослідженню системи управління державною власністю присвячені праці вчених, серед яких Р. Муха [9], О. Пасхавер [10] та ін. У праці С. Лазаріні та А. Мусаччіо (*S. G. Lazzarini, A. G. Musacchio*) [19] порівнюється ефективність діяльності державних і приватних підприємств.

Метою роботи є аналіз того, яким чином соціально-економічні особливості періоду ринкового реформування економіки України у 1990-х рр. визначили шлях еволюції відносин державної власності від минулого до сьогодення.

Державна власність, на наш погляд, може бути визначена як один із системоутворюючих елементів економічної системи, який являє собою сукупність відносин щодо володіння, використання та розпорядження засобами та результатами виробництва, які забезпечують ефективне виконання державою своїх суспільних функцій. Крім того, у найзагальнішому сенсі її можна розуміти як сукупність прав користування та розпорядження, делегованих державним інститутам народом як власником національного багатства, що здійснюється через механізм демократичних виборів [7].

З правової точки зору в Україні відносини державної власності регулюються за допомогою низки нормативно-правових актів, а саме: законів України «Про управління об'єктами державної власності», «Про акціонерні товариства»; постанов Кабінету Міністрів України – від 10.03.2017 р. № 143 «Деякі питання управління об'єктами державної власності», а також від 11.02.2004 р. № 155 «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави»; Указу Президента України від 13.04.2011 р.

№ 451/2011 «Про Положення про Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном».

Відповідно до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» (ст. 1) процес управління державною власністю полягає у здійсненні Кабінетом Міністрів України та іншими органами повноважень щодо реалізації прав держави як власника, пов'язаних з володінням, користуванням і розпорядженням з метою задоволення державних і суспільних потреб.

Перелік суб'єктів управління державною власністю в Україні включає такі установи: Кабінет Міністрів України та міністерства; Фонд державного майна України (ФДМУ); інші органи виконавчої влади; Національна та галузеві академії наук України; державні холдингові компанії; органи, що забезпечують діяльність Президента, Верховної Ради та Кабінету Міністрів України; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління об'єктами державної власності (в ролі цього органу відповідно до Указу Президента України повинно бути Державне агентство України з управління державними корпоративними правами та майном, однак воно ще не запрацювало). Щодо об'єктів, то в державній власності можуть перебувати природні ресурси, основні засоби виробництва в усіх галузях господарства, фінансові ресурси, наукові розробки, золотовалютні запаси, а також культурні цінності. Однак оскільки основним призначенням державної власності є забезпечення виконання функцій держави, то доцільно розподілити об'єкти управління за групами відповідно до функцій держави (*табл. 1*).

У 1990-х рр., в умовах реформування економічної системи, створення нових ринкових інститутів також потребувало закріплення в законодавстві країни. Так, у 1991–1992 рр. Верховною Радою України були прийняті закони України «Про приватизацію майна державних підприємств», «Про форми власності на землю», «Про власність» (закріпив форми приватної, колективної, державної власності). Згодом, 28 червня 1996 р. була прийнята Конституція України, яка проголосила охорону та недоторканність права приватної власності. Крім того, вона закріпила існування державної, комунальної власності та власності українського народу на природні ресурси (ст. 13, ст. 41) [5].

Водночас постала необхідність вибору програми та засобів ринкових перетворень: еволюційна модель (градуалізм) або «шокова терапія». Модель градуалізму спирається на активну регулюючу роль держави в процесі перетворень, передбачає досить повільну заміну планових механізмів ринковими інститутами, можливість використання деяких інститутів попередньої системи (наприклад, Китай, Білорусь). Модель «шокової терапії» заснована на неоліберальній теорії та концепції монетаризму, пе-

Групи об'єктів державної власності

Група	Функція	Склад
1	Виконання загальнодержавних функцій	Об'єкти, які забезпечують оборону та безпеку, державне управління, наукові дослідження, охорону природного середовища та культурної спадщини
2	Сприяння стабільному економічному розвитку	Підприємства стратегічно важливих галузей промисловості (видобуток природних ресурсів, паливно-енергетичний комплекс, атомна енергетика, машинобудування, авіакосмічна галузь, військово-промисловий комплекс, суднобудування)
3	Соціальна політика	Установи охорони здоров'я; організації системи освіти; установи культури та мистецтва; установи соціального захисту та соціального забезпечення

Джерело: складено на основі [17, с. 41–42].

редбачає швидкі перетворення (наприклад, програма переходу до ринкових відносин «500 днів») та різке зменшення ступеня одержавлення економіки (одномоментна лібералізація цін, приватизація, скасування централізованого планування та ін.). Класичним прикладом успішної реалізації цієї стратегії є Польща. Також вона була застосована в Україні, інших країнах СНД, Чехії, Румунії, інших країнах ЦСЄ.

Змістом ринкових реформ в Україні, реалізованих за методом «шокової терапії» відповідно до рекомендацій Міжнародного валютного фонду, виступали такі заходи:

1. *Роздержавлення економіки*: приватизація державного майна, комерціалізація державних підприємств, зниження обсягів державного замовлення, відмова від єдиного централізованого планування.
2. *Лібералізація усіх процесів суспільного відтворення* (виробництва, розподілу, обміну та споживання), тобто ринків, галузей виробництва, зовнішньої торгівлі; запровадження ринкового валютного курсу.
3. *Макроекономічна стабілізація*: антиінфляційне регулювання, збалансування державного бюджету, реформування фінансової та грошово-кредитної систем.
4. *Демоніполізація та сприяння конкуренції, приватній ініціативі*.
5. *Створення ринкових інститутів та ринкової інфраструктури*.

У 1992 р. уряд проголосив лібералізацію цін та торгівлі в Україні; в обіг було введено національну валюту – карбованець, була проголошена переорієнтація виробництва на випуск споживчих товарів. Того ж року Україна стала членом МВФ; був підписаний меморандум щодо економічних реформ. Однак застосування «шокової терапії» зіткнулося із певними теоретико-методологічними та практичними проблемами. По-перше, ця модель була розроблена фахівцями МВФ не для постсоціалістичних країн, а для країн, що розвиваються, які часто знаходяться на до-

індустріальній стадії розвитку. По-друге, неокласична теорія, що лежить в основі рекомендацій МВФ, як правило, досліджує добре розвинену ринкову економіку, а не особливості перехідного періоду. По-третє, ринкові перетворення проводились не самостійно, а під пильним контролем МВФ, не завжди враховувалися соціально-економічні та етнокультурні особливості нашої країни та менталітет її жителів [14, с. 12; 1, с. 355]. Наприклад, відомий вчений Дж. Сакс, консультант МВФ, писав: «Україні не потрібно методом спроб і помилок заново винаходити ринкову систему. Вона вже існує. Україні потрібно лише внести необхідні зміни до власних економічних інституцій, пристосувати їх до умов ринку» [13, с. 58].

Водночас поряд із вченими, які підтримували швидкий перехід до ринкових відносин (Я. Корнаї, Дж. Сакс), велика кількість дослідників мала певні сумніви в досягненні мети перетворень методом «шокової терапії» (В. Леонт'єв, Дж. К. Гелбрейт, Н. Козлов, Д. Норт, Дж. Тобін, Л. Клейн, І. Лукінов). Їх застереження, на жаль, справдилися. Прорахунки в застосуванні «шокової терапії», а також інші фактори спонукали розгортання в 1990-х рр. важкої трансформаційної соціально-економічної кризи в Україні. Основними її причинами, за оцінками дослідників [6; 15; 18], виступили такі обставини.

1. Слабка позиція держави в координації процесу трансформації та впевненість у тому, що ринкова система здатна до саморегуляції без участі держави; відсутність теоретичної моделі самого перехідного періоду.
2. Відсутність диференціації перехідного періоду та ринкової економіки і застосування ринкових методів в умовах, коли економіка ще не стала ринковою.
3. Господарський та економічний «вакуум» перших років трансформації, коли плановий координуючий механізм був демонтований, а ринкові інститути ще не були створені та не почали працювати в повному обсязі.
4. Децентралізація економічної діяльності без створення відповідної фінансової системи.

5. Одномоментна лібералізація цін в умовах макроекономічної нерівноваги та відсутності конкуренції; проінфляційна політика на початку реформ із великим бюджетним дефіцитом і необмеженою грошовою емісією.
6. Розрив коопераційних зв'язків з підприємствами республік колишнього СРСР також став фактором спаду виробництва, оскільки Україна була учасником загальносоюзного поділу праці та мала обмежену кількість виробництв замкненого циклу.
7. Зміни в соціальній політиці призвели до скорочення соціальних витрат бюджету та – як наслідок – до скорочення сукупного попиту.

У результаті ВВП України у 1999 р. склав 40,8% від ВВП у 1990 р., а реальна заробітна плата у 1997 р. – лише 20% від рівня 1990 р. Навантаження на одне вільне робоче місце у 1998 р. складало 30 осіб проти 1 особи в 1992 р. Максимальний темп інфляції дорівнював 10250% у 1993 р., а період гіперінфляції виявився найдовшим у ХХ ст. Інфляція спонукала кризу неплатежів серед підприємств, у результаті чого питома вага бартерних угод у 1998 р. склала 41,7%. Розповсюдженню бартеру на фоні нестачі обігових коштів сприяла жорстка податкова політика (прямі та непрямі податки сягали 60–80%) та високі кредитні ставки. Положення загострювалося зростанням зовнішнього та внутрішнього боргу, а також нелегальним вивезенням капіталу, обсяг якого за роки реформ оцінюється у 40 млрд дол. Продуктивність праці протягом кризового десятиліття знизилась удвічі. Звуження попиту на споживчі товари призвело до спаду виробництва інвестиційних товарів [1, с. 349–352; 3].

Нові засади економічної політики дозволили подолати трансформаційну кризу й у 2000 р. досягнути позитивних темпів економічного зростання. Втім, наслідки трансформаційної кризи виявились у деіндустріалізації виробництва та погіршенні інвестиційного клімату, зниженні рівня життя населення (у кінці 1990-х рр. більше 80% населення перебувало за межею бідності, а за індексом людського розвитку Україна протягом 1994–1999 рр. змістилася з 54 до 102 місця у світі). Вони не повною мірою подолані і сьогодні, оскільки обсяг ВВП у 2012 р. склав лише 69,4% від рівня 1990 р., продовжує відтворюватися деформована структура національного господарства, до половини ВВП виробляється в рамках тіньової економіки, ринки ключових товарів і послуг (енергоносіїв, паливно-мастильних матеріалів) залишилися монополізованими (великі корпорації замінили собою державні монополії). Усе це негативним чином відбивається на рівні та якості життя населення, виливається в соціальні конфлікти та напруження. Так, у 2017 р. чисельність населення із середньодушовими загальними доходами на місяць, нижчими за фактичний прожитковий мінімум (2941,5 грн), складала майже 35% [3].

Основою роздержавлення економіки в процесі трансформації економічної системи стала масштабна приватизація державної власності. У 1992 р. Верховною Радою України були прийняті закони України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», «Про приватизаційні папери», «Про приватизацію державного житлового фонду». Для забезпечення реалізації законодавчих норм був створений спеціальний орган виконавчої влади – Фонд державного майна України. З 1992 р. щорічно Верховною Радою затверджуються Державні програми приватизації, які містять умови, плани, засоби й організаційні заходи проведення приватизації на рік.

Перша Державна програма приватизації визначила такі стратегічні цілі цього процесу: створення прошарку недержавних власників як основи багатокладної економіки; підвищення ефективності використання засобів виробництва та структурна перебудова; розвиток конкурентного середовища та обмеження монополізму; залучення іноземних інвестицій [1]. Таким чином, на приватизацію покладалися основоположні завдання розвитку приватної власності та стимулювання приватної ініціативи в процесі ринкової трансформації. Крім того, важливою визнавалася її фіскальна функція з наповнення доходної частини державного бюджету.

У цілому до об'єктів приватизації відносять:

- ✦ майно підприємств або їх підрозділів, що становлять цілісні майнові комплекси (ЦМК), здатні самостійно виробляти продукцію;
- ✦ об'єкти незавершеного будівництва;
- ✦ акції, що належить державі в майні господарських товариств.

З метою забезпечення ефективності управління процесами приватизації її об'єкти були розподілені на декілька груп (табл. 2).

Спочатку була також виділена група Б – середні підприємства, але згодом вона була поєднана з групою В. Певні об'єкти визначені як такі, що не підлягають приватизації – це стосується об'єктів, які забезпечують життєдіяльність держави та її соціально-культурний розвиток, виконання нею своїх функцій, або пов'язані з виготовленням небезпечної продукції.

Сьогодні, відповідно до Закону України № 2269-VIII «Про приватизацію державного і комунального майна», прийнятому у 2018 р., групи об'єктів приватизації не виділяються, а об'єкти приватизації поділяються на об'єкти малої приватизації та об'єкти великої приватизації.

Приватизація майна державних підприємств здійснювалася декількома способами, що мали різне значення на певних етапах цього процесу:

- 1) продаж за приватизаційні майнові сертифікати (ваучери), видані кожному громадянину України; або продаж на аукціоні чи за конкурсом із застосуванням приватизаційних паперів (більше половини об'єктів);

Групи об'єктів приватизації

Група	Зміст
А	Об'єкти малої приватизації; ЦМК підприємств та їх підрозділів з чисельністю працівників до 100 осіб; або більше 100 осіб, але вартість чийх основних фондів недостатня для формування статутного капіталу акціонерного товариства
В	ЦМК підприємств з чисельністю працівників більше 100 осіб, з майном, достатнім для формування статутного капіталу акціонерного товариства; акції публічних акціонерних товариств (окрім групи Г)
Г	ЦМК підприємств, що займають монопольне становище або мають стратегічне значення, та їх акції
Д	Об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти
Е	Акції, якими володіє держава у статутному капіталі господарських товариств в Україні та за кордоном
Ж	Об'єкти культури, спорту, охорони здоров'я на балансі підприємств, не включені до їх статутного капіталу

Джерело: складено на основі [16].

- 2) продаж акцій держави в господарських товариствах (ПАТ) на аукціоні, за конкурсом, на фондовій біржі (близько 9% об'єктів);
- 3) продаж ЦМК на конкурсній основі або контрольного пакета акцій державного публічного акціонерного товариства (близько 6%);
- 4) викуп майна за альтернативним планом приватизації (0,4% об'єктів);
- 5) оренда з викупом (близько 18% об'єктів протягом всіх етапів) [11, с. 163; 16, с. 15–26].

Дослідники визначають декілька класифікацій етапів приватизації. Наведемо періодизацію за критерієм зміни інституціональних норм розподілу прав власності (табл. 3).

У результаті перших чотирьох етапів приватизації протягом першого десятиріччя реформ питама

вага державної власності в основних фондах в Україні знизилася з 81,3% до 56,7%, а частка зайнятих у державному секторі впала із 78,7% до 35,5%. Форму власності змінили 60566 об'єктів, у тому числі 26,7% об'єктів загальнодержавної власності та 73,7% – комунальної власності. Найшвидшими темпами за чисельністю підприємств відбувалася приватизація в торгівлі та громадському харчуванні, побутовому обслуговуванні, легкій і харчовій промисловості. У багатьох галузях промисловості, за винятком електроенергетики, паливної, мукомельної галузей, запанував приватний сектор. Більшість промислової продукції (63,6%) вироблялося недержавними підприємствами [1, с. 343–351].

За даними Фонду державного майна України [4, с. 5], у результаті проведення масштабних привати-

Таблиця 3

Етапи приватизаційного процесу

№ з/п	Назва етапу	Період	Характеристика
1	Передприватизаційний	до 1991 р.	Вибір моделі ринкових перетворень. Розширення автономії підприємств в умовах державної власності через передачу майна в оренду трудовим колективам
2	Підготовчий	1991 – 1992 рр.	Формування нормативної бази ринкової трансформації, у тому числі приватизації
3	Початковий	1992 – 1994 рр.	Приватизація майна великої кількості малих державних підприємств (торговельної, побутової сфери) через викуп за грошові кошти трудовими колективами та приватними особами
4	Масова сертифікатна приватизація	1995 – 1999 рр.	Продаж корпоративованих державних підприємств на відкритих сертифікатних аукціонах за приватизаційні майнові й ощадні сертифікати
5	Індивідуальна конкурсна приватизація з додатковими умовами	2000 – 2004 рр.	Продаж акцій великих промислових підприємств за грошові кошти на комерційних та інвестиційних конкурсах
6	Завершальний	з 2005 р.	Має бути завершена приватизація державного майна та сформовано механізм управління державними корпоративними правами

Джерело: складено на основі [11, с. 167–180].

заційних процесів за 1992–2017 рр. форму власності змінили 132 700 об'єктів, у тому числі 29 610 (22,3%) об'єктів державної власності та 103 090 (77,7%) об'єктів комунальної власності. Результатом приватизації стало формування значного недержавного сектора вітчизняної економіки, який включає понад 11 000 акціонерних товариств. На січень 2018 р., відповідно до даних Єдиного реєстру об'єктів державної власності, структура державної власності, що залишилася в розпорядженні суб'єктів державного управління, є такою:

- ✦ 23 300 юридичних осіб, які функціонують на основі державної власності (причому їх кількість зменшилася на 1300 за два роки);
- ✦ 501 підприємство з державною участю, в яких держава володіє корпоративними правами; а також 1148,2 тис. об'єктів державного майна, з яких 49,4% – об'єкти нерухомого майна державних підприємств та установ, і 50,6% – об'єкти державного майна, яке не увійшло до статутних капіталів господарських товариств у процесі приватизації та корпоратизації, але залишилося на їх балансі [4, с. 27–28]. Фонд здійснює функції управління щодо останньої групи об'єктів державного майна.

Приватизаційні процеси у нашій країні, що відбуваються протягом майже трьох десятиліть, закономірно привели до того, що обсяг КПД у господарських товариствах в Україні постійно знижується. Подібні тенденції домінують і сьогодні (табл. 4).

За даними табл. 4 можемо прослідкувати такі тенденції в динаміці обсягу та структури корпоративних прав держави в господарських товариствах в Україні. За період 2013–2019 рр. загальна кількість господарських товариств з державною часткою знизилася на чверть. Найбільшими темпами скорочувалася кількість підприємств з часткою до 25% та від 25% + 1 акція до 50%. У структурі КПД значно переважає питома вага господарських товариств з державною часткою від 50% + 1 акція до 100%, тобто контрольним пакетом акцій; причому за аналізований період ця частка поступово збільшується за рахунок підприємств з меншою державною часткою та становить сьогодні близько 55%.

Щодо структури КПД за організаційно-правовими формами підприємств, на основі даних табл. 5 можемо прослідкувати такі тенденції. За період 2013–2019 рр. кількість акціонерних товариств і державних холдингових компаній скоротилася майже на третину, натомість кількість товариств з обмеженою відповідальністю на стільки ж зросла. У структурі господарських товариств з державною часткою значно переважають акціонерні товариства, однак їх питома вага дещо скоротилася; водночас питома вага товариств з обмеженою відповідальністю тією ж мірою зросла.

Однак, на жаль, не всі поставлені цілі були успішно досягнуті, оскільки процес приватизації зіткнувся з певними труднощами, такими як:

- ✦ відсутність чіткої стратегії;
- ✦ неефективне використання отриманих коштів;
- ✦ непрозора процедура проведення;

Таблиця 4

Динаміка обсягу та структури корпоративних прав держави в Україні за розміром державної частки

Станом на січень відповідного року	Загальна кількість господарських товариств	З них					
		До 25%		Від 25% + 1 акція до 50% (блокуючий пакет)		Від 50% + 1 акція до 100% (контрольний пакет)	
		одиниць	частка, % від загальної кількості	одиниць	частка, % від загальної кількості	одиниць	частка, % від загальної кількості
2013	629	183	29,1	173	27,5	273	43,4
2014	571	148	25,9	149	26,1	274	47,9
2015	569	141	24,8	151	26,5	277	48,7
2016	548	134	24,5	142	25,9	272	49,6
2017	526	131	24,9	133	25,3	262	49,8
2018	501	122	24,4	118	23,6	261	52,1
2019	467	107	22,9	104	22,3	256	54,8
Темп приросту за 2013–2019 рр. / Абсолютне відхилення частки (+/-), %	-25,8	-41,5	-6,2	-39,9	-5,2	-6,2	+11,4

Джерело: розраховано на основі [12].

Динаміка обсягу та структури корпоративних прав держави в Україні за організаційно-правовими формами підприємств

Станом на січень відповідного року	Загальна кількість господарських товариств	З них					
		Акціонерні товариства		Товариства з обмеженою відповідальністю		ХК, ДАК, ДАХК, НАК, ДХК і ДАТ *)	
		одиниць	частка, % від загальної кількості	одиниць	частка, % від загальної кількості	одиниць	частка, % від загальної кількості
2013	629	539	85,7	60	9,5	30	4,8
2014	571	443	77,6	96	16,8	32	5,6
2015	569	447	78,6	91	15,9	31	5,4
2016	548	429	78,3	88	16,1	31	5,7
2017	526	407	77,4	90	17,1	29	5,5
2018	501	387	77,2	87	17,4	27	5,4
2019	467	366	78,4	80	17,1	21	4,5
Темп приросту за 2013–2019 рр. / Абсолютне відхилення частки (+/-), %	-25,8	-32,1	-7,3	33,3	+7,6	-30	-0,3

Примітка: * – державні (національні) акціонерні (холдингові) компанії.

Джерело: розраховано на основі [12].

- ✦ незв'язаність із програмами структурної перебудови економіки;
- ✦ недостатнє законодавче забезпечення;
- ✦ розпорошення акціонерного капіталу;
- ✦ недостатня робота із передприватизаційної підготовки підприємств;
- ✦ тіньова приватизація;
- ✦ доведення підприємств до банкрутства з метою викупу.

- ✦ проблеми державних підприємств як окремих господарських одиниць;
- ✦ розмивання прав державної та приватної власності;
- ✦ дихотомія «власність – влада» [20].

ВИСНОВКИ

Загальною проблемою процесу трансформації виявилася недостатня теоретична розробленість питання мети перетворень, оскільки до 1988 р. існувало завдання побудови «планово-ринкової системи» як допоміжної комерційної ланки до соціалістичної системи; згодом мета перетворилася на створення «регульованого ринку». Спільним питанням для всіх незалежних постсоціалістичних держав стало недостатньо чітке розуміння самої категорії «ринкова економіка» як мети перетворень, а також методів переходу до бажаного стану. Адаже по суті ринок вільної конкуренції у своєму досконалому вигляді проіснував до кінця XIX ст. і не міг стати реальною метою. У розвинених країнах протягом XX ст. формувалися власні моделі змішаної економіки, які комбінують ринкові важелі та методи державного регулювання економіки. Однак у процесі подальших ринкових перетворень акцент був зроблений саме на протиставлення плану та ринку, на демонтаж соціалістичної й адміністративно-командної економічної системи, ліквідацію органів планування, а не на утворення нових ринкових інститутів змішаної економіки; на

Сучасні тенденції приватизації в Україні відображають особливості нової законодавчої бази; фіскальна функція приватизації виконується недостатньо; темпи розгортання малої приватизації перевищують зрушення у сфері великої приватизації; остання має досить суперечливий характер і фактично призупинена, однак створено всі умови для її розширення [8].

Сьогодні розвиток державної власності в економіці України є суперечливим; йому властива низка проблем, наявність яких здебільшого продиктована специфікою історичного розвитку державної власності в умовах трансформаційної кризи. Серед них, на наш погляд, основними є такі:

- ✦ характер приватизації та її результати;
- ✦ проблеми ефективності управління державною власністю та державними корпоративними правами;

усунення держави від втручання в економічні процеси, у той час як у період переходу від одної до іншої економічної системи та в умовах важкої трансформаційної кризи регулююча та стабілізуюча роль держави є вкрай необхідною. В Україні тільки у 1996 р. був проголошений курс на формування державно-регульованої соціально-орієнтованої ринкової економіки змішаного типу.

Сьогодні розвиток державної власності в Україні є суперечливим, що продиктовано специфікою еволюції державної власності в умовах трансформаційного періоду. Серед актуальних проблем: характер процесу приватизації та її результати; ефективність управління державною власністю та державними корпоративними правами та ін.

Перспективними напрямками подальших досліджень в цій сфері є більш детальний аналіз соціально-економічної ефективності управління державною власністю. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Государственная собственность в экономике России и других стран. Вопросы истории и теории / под ред. В. Н. Черковца. М.: ТЕИС, 2002. 593 с.
2. Гриньова В. М., Попов О. Є. Організаційно-економічні основи формування системи корпоративного управління в Україні : монографія. Харків : Вид. ХДЕУ, 2003. 324 с.
3. Диференціація життєвого рівня населення / Державна служба статистики України. URL: http://www.pl.ukrstat.gov.ua/main/stat_info/dg/dg6_6_2.htm
4. Звіт про роботу Фонду державного майна України та хід приватизації державного майна у 2018 році. Київ. URL: https://www.spfu.gov.ua/userfiles/pdf/zvit-2018-final_13714.pdf
5. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (редакція від 04.02.2011р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
6. Лортикян Э. Л. История экономических реформ: Мировой опыт второй половины XIX–XX вв. Харьков : Консум, 1999. 288 с.
7. Митрофанова А. С. Місце державної власності в сучасних економічних системах // Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Дослідження та оптимізація економічних процесів «ОПТИМУМ – 2021» (м. Харків, 7–9 грудня 2021 р.). Харків : НТУ «ХП», 2021.
8. Митрофанова А. С. Сучасні тенденції приватизації в Україні // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Відкриті еволюціонуючі системи» (м. Київ, 19–21 травня 2020 р.). Київ : ТНУ імені В. І. Вернадського, 2020. С. 87–89.
9. Муха Р. А. Управління державними корпоративними правами в господарських товариствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.03. Рівне, 2012. 20 с.
10. Пасхавер О. Й. Управління державною власністю в Україні: аналіз і рекомендації з удосконалення : аналітична записка. Київ, 2008. 25 с.
11. Попов О. Є. Теоретико-методологічні та концептуальні засади формування організаційно-економічного механізму корпоративного управління :

монографія. Харків : ФОП Александрова К. М. ; ВД «ІНЖЕК», 2009. 360 с.

12. Реєстр корпоративних прав держави. URL: <http://www.spfu.gov.ua/ru/documents/doc-list/spf-management-Reestr-korporativnih-prav.html?page=27&per-page=10>
13. Сакс Д., Пивоварський А. Економіка перехідного періоду: Уроки для України / пер. з англ. Київ : Основи, 1996. 345 с.
14. Сіроштан М. А. Про деякі важливі проблеми XXI століття. Глобалізація і антиглобалізація. Харків : Вид-во ХДЕУ, 2007. 78 с.
15. Сіроштан М. А. Про деякі тенденції світового розвитку суспільства. Формування ринку. Протиріччя. Харків : ПБВ ХДЕУ, 1998. – 44 с.
16. Хохлов М. П. Основи економіки роздержавлення і приватизації : навч. посіб. Харків : Вид-во ХНЕУ, 2008. 96 с.
17. Шкільняк М. М. Управління державною власністю: теоретична концептуалізація та практичні аспекти : монографія. Тернопіль : Синтез-Поліграф, 2004. 319 с.
18. Castells M. Information Age: Economy, Society and Culture. Vol. I–III. Oxford : Blackwell Publishers, 1996–1998. Vol. III. End of Millennium.
19. Lazzarini S. G., Musacchio A. G. State Ownership Reinvented? Explaining Performance Differences Between State-owned and Private Firms. *Corporate Governance – An International Review*. 2018. Vol. 26. Iss. 4. P. 255–272. DOI: <https://doi.org/10.1111/corg.12239>
20. Umantsiv Iu., Lebedeva L., Mytrofanova A. Modern trends in governance of state ownership relations. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019. Vol. 5. No 5. P. 155–164. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-5-155-164>

REFERENCES

- Castells, M. *Information Age: Economy, Society and Culture*. Vol. I–III. Oxford: Blackwell Publishers, 1996–1998.
- “Dyferentsiatsiia zhyttievoho rivnia naselennia” [Differentiation of Living Standards]. *Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy*. http://www.pl.ukrstat.gov.ua/main/stat_info/dg/dg6_6_2.htm
- Gosudarstvennaya sobstvennost v ekonomike Rossii i drugih stran. Voprosy istorii i teorii* [State Property in the Economy of Russia and Other Countries. Questions of History and Theory]. Moscow: TEIS, 2002.
- Hrynyova, V. M., and Popov, O. Ye. *Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy formuvannia systemy korporatyvnoho upravlinnia v Ukraini* [Organizational and Economic Bases of Corporate Governance System Formation in Ukraine]. Kharkiv: Vyd. KhDEU, 2003.
- Khokhlov, M. P. *Osnovy ekonomiky rozderzhavlennia i pryvatyzatsii* [Fundamentals of the Economics of Privatization and Privatization]. Kharkiv: Vyd-vo KhNEU, 2008. [Legal Act of Ukraine] (1996). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
- Lazzarini, S. G., and Musacchio, A. G. “State Ownership Reinvented? Explaining Performance Differences Between State-owned and Private Firms”. *Corporate Governance – An International Review*, vol. 26, no. 4 (2018): 255–272. DOI: <https://doi.org/10.1111/corg.12239>

- Lortikyan, E. L. *Istoriya ekonomicheskikh reform: Mirovoy opyt vtoroy poloviny XIX–XX vv.* [History of Economic Reforms: World Experience of the Second Half of the XIX-XX Centuries]. Kharkiv: Konsum, 1999.
- Mukha, R. A. "Upravlinnia derzhavnymy korporatyvnymy pravamy v hospodarskykh tovarystvakh" [Management of State Corporate Rights in Companies]: *avtoref. dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.03*, 2012.
- Mytrofanova, A. S. "Mistse derzhavnoi vlasnosti v suchasnykh ekonomichnykh systemakh" [The Place of State Property in Modern Economic Systems]. *Doslidzhennia ta optymizatsiia ekonomichnykh protsesiv «OPTIMUM – 2021»*. Kharkiv: NTU «KhPI», 2021.
- Mytrofanova, A. S. "Suchasni tendentsii pryvatyzatsii v Ukraini" [Current Trends in Privatization in Ukraine]. *Vidkryti evoliutsionuiuchi systemy*. Kyiv: TNU imeni V. I. Vernadskoho, 2020. 87-89.
- Paskhaver, O. I. *Upravlinnia derzhavnoi vlasnosti v Ukraini: analiz i rekomendatsii z udoskonalennia : analychna zapyska* [Management of State Property in Ukraine: Analysis and Recommendations for Improvement: An Analytical Note]. Kyiv, 2008.
- Popov, O. Ye. *Teoretyko-metodolohichni ta kontseptualni zasady formuvannia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu korporatyvnogo upravlinnia* [Theoretical and Methodological and Conceptual Principles of Formation of Organizational and Economic Mechanism of Corporate Governance]. Kharkiv: FOP Aleksandrova K. M. ; VD «INZhEK», 2009.
- "Reiestr korporatyvnykh prav derzhavy" [Register of Corporate Rights of the State]. <http://www.spfu.gov.ua/ru/documents/docs-list/spf-management-Reestr-korporativnih-prav.html?page=27&per-page=10>
- Saks, D., and Pyvovarskyi, A. *Ekonomika perekhidnoho periodu: Uroky dlia Ukrainy* [Economics of Transition: Lessons for Ukraine]. Kyiv: Osnovy, 1996.
- Shkilniak, M. M. *Upravlinnia derzhavnoi vlasnosti: teoretychna kontseptualizatsiia ta praktychni aspekty* [State Property Management: Theoretical Conceptualization and Practical Aspects]. Ternopil: Syntez-Polihrad, 2004.
- Siroshtan, M. A. *Pro deiaki tendentsii svitovoho rozvytku suspilstva. Formuvannia rynku. Protrychchia* [About Some Tendencies of World Development of Society. Market Formation. Contradiction]. Kharkiv: RVV KhDEU, 1998.
- Siroshtan, M. A. *Pro deiaki vazhlyvi problemy XXI stolittia. Hlobalizatsiia i antyhlobalizatsiia* [On Some Important Issues of the XXI Century. Globalization and Anti-globalization]. Kharkiv: Vyd-vo KhDEU, 2007.
- Umantsiv, Iu., Lebedeva, L., and Mytrofanova, A. "Modern trends in governance of state ownership relations". *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5, no. 5 (2019): 155-164.
DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2019-5-5-155-164>
- "Zvit pro robotu Fondu derzhavnoho maina Ukrainy ta khid pryvatyzatsii derzhavnoho maina u 2018 rotsi" [Report on the Work of the State Property Fund of Ukraine and the Progress of Privatization of State Property in 2018]. Kyiv. https://www.spfu.gov.ua/user-files/pdf/zvit-2018-final_13714.pdf